

14. Щуркова Н.Е. Педагогическая технология. / Щуркова Н.Е. - М.: Педагогическое общество России, 2002. - 224 с.
15. Ярошенко А.О. Ціннісний дискурс освіти: монографія / А.О. Ярошенко. - К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, - 2004. - 156 с.

В статье рассмотрены психолого-педагогические возможности оптимизации жизненных стратегий молодежи. Представлена психолого-педагогическая модель путей оптимизации жизненных стратегий молодежи, которая легла в основу коррекционно-развивающей программы тренинга по активизации интеллектуального потенциала студенческой молодежи.

The article deals with the psychological and pedagogical strategies to optimize the life of young people. We present a model of psychological and pedagogical ways of optimizing the life strategies of youth, which formed the basis of correction and developmental training program to enhance the intellectual capacity of students.

©2012 р.

С. А. Світич (м. Дніпропетровськ)

РЕЗУЛЬТАТИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ГОТОВНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО РОБОТИ З СОМАТИЧНО ОСЛАБЛЕНИМИ ШКОЛЯРАМИ.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства висуває до роботи педагогів, а значить і до роботи вищих навчальних закладів, зайнятих їх підготовкою принципово нові вимоги. На сучасному етапі соціально-економічного розвитку нашої країни до вчителя пред'являється безліч вимог: він повинен бути компетентним, креативним, вміти не тільки давати необхідні знання дітям, але й створювати доброзичливу атмосферу в класі, згуртовувати учнівський колектив, мотивувати школярів до навчальної діяльності, визначати психологічні особливості і здібності учнів з метою їх розвитку і ефективного використання при навчанні.

Відповідність педагогів даним вимогам неможлива без їх психологічної готовності до професійної діяльності. Отже, формуванню психологічної готовності педагогів до професійної діяльності повинна приділятися пильна увага як на етапі професійного навчання, так і на етапі підвищення кваліфікації.

Однак, часто при підготовці майбутніх педагогів використовується головним чином інформаційна модель навчання, яка спрямована на придбання необхідних професійних знань і меншою мірою орієнтована на формування психологічної готовності до професійної діяльності.

Крім того, для успішної роботи з учнями, які мають особливості в психологічному розвитку, необхідні специфічні форми готовності педагогів. Таким чином, існує необхідність розробки змісту, форм і методів психологічної підготовки педагогів до роботи з різними категоріями дітей, зокрема соматично ослабленими.

Необхідність психологічної підготовки педагогів до роботи з дітьми з ослабленим здоров'ям зумовлюється кількістю дітей цієї категорії, яка з кожним роком все збільшується, а також тим фактом, що такі учні мають певні психологічні особливості і потребують особливого психолого-педагогічного підходу.

Окреслені проблеми обумовлюють необхідність дослідження існуючого рівня сформованості компонентів психологічної готовності вчителів до взаємодії з соматично ослабленими учнями для розробки ефективної програми такої психологічної підготовки педагогів в період навчання у ВНЗ, а також на курсах підвищення кваліфікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітні аспекти психології праці давно були предметом дослідження науковців [1; 3].

Багато уваги в наш час приділяється питанням формування та розвитку педагогічної майстерності вчителя, його підготовки та підвищення кваліфікації, результатом якої повинна бути його готовність до професійної діяльності [8].

Готовність до діяльності в психології розуміють як стан особистості, який дозволяє їй успішно виконувати цю діяльність [2].

Розрізняють дві форми готовності до діяльності: загальну (довготривалу) готовність і короткочасну (настрій). Довготривала готовність - це складне комплексне психічне утворення, яке представляє собою сплав функціональних, операціональних та особистісних компонентів і має динамічну структуру з функціональними залежностями. Вона є стійкою особистісної характеристикою, істотною передумовою успішної діяльності і представляє з себе психологічну готовність до діяльності, у тому числі і до професійної. Вихідною базою для формування психологічної готовності до професійної діяльності є потреби людини, її інтереси, світогляд, переконання і установки, життєвий досвід, особливості окремих психічних функцій, нейродинамічних якостей, властивостей особистості. Це знання, навички, вміння, досвід, якості і мотиви діяльності людини.

Без сформованої психологічної готовності до професії, без певного рівня розвитку професійно важливих особистісних якостей неможлива творча активність особистості у професійній діяльності.

Тимчасова готовність - це актуалізація, пристосування всіх сил, створення психологічних можливостей для успішних дій в даний момент [4].

Психологічна готовність – істотна передумова будь-якої цілеспрямованої діяльності, її регуляції, стійкості та ефективності [5].

Можна виділити два основних підходи до змісту психологічної готовності та її структури: особистісний та функціональний.

У межах особистісного підходу психологічна готовність до діяльності визначається як складне інтегративне утворення, яке включає в себе мотиваційний, когнітивний, операційний, емоційно-вольовий компоненти, як сукупність знань, умінь, навичок та професійно значимих якостей особистості для успішного виконання діяльності. При цьому психологічна готовність розглядається як результат підготовки до певної діяльності [6].

В рамках діяльнісного підходу психологічна готовність визначається як певний стан психічних функцій, що забезпечує високу успішність при виконанні того чи іншого виду діяльності.

Таким чином, проведений теоретичний аналіз змісту поняття психологічної готовності до професійної діяльності, основних методологічних підходів до дослідження цього поняття, структури психологічної готовності до професійної діяльності, дозволив виокремити основні напрямки в системі психологічної підготовки педагогів до взаємодії з соматично ослабленими учнями.

Мотиваційний компонент психологічної підготовки вчителів до взаємодії з соматично ослабленими учнями забезпечує формування мотивації власної діяльності вчителя, усвідомлення необхідності проявляти такт, терпіння, повагу та симпатію разом з розумною вимогливістю до всіх дітей, включаючи соматично послаблених; організовувати навчальну діяльність соматично послаблених дітей у відповідності до їх психологічних особливостей.

Мотиваційний компонент включає в себе:

- прагнення зрозуміти і прийняти дитину;
- позитивне ставлення до соматично послаблених дітей;
- прагнення допомагати соматично послабленим дітям у подоланні виникаючих психологічних та педагогічних проблем та труднощів;
- потребу у оволодінні знаннями та навичками щодо взаємодії з соматично послабленими учнями;
- орієнтацію на індивідуальні психологічні та фізіологічні особливості дітей даної категорії, враховування їх інтересів та потреб;
- прагнення досягати успіхів в діяльності незважаючи на труднощі.

Показником сформованості мотиваційного компоненту є позитивна мотивація до взаємодії з соматично послабленими учнями, цінносні орієнтації, цілі педагогічної взаємодії, готовність до постійного професійного самовдосконалення.

Когнітивний компонент забезпечує формування цілісного уявлення про сутність явища соматично послаблених дітей, їх психофізіологічні особливості, різноманітні аспекти взаємодії з ними, розуміння специфіки процесу навчання та виховання соматично послаблених учнів.

Когнітивний компонент включає в себе:

- знання про фізіологічні та психологічні особливості дітей цієї категорії;
- знання специфіки організації навчально-виховного процесу з урахуванням психофізіологічних особливостей дітей;
- знання про методи діагностики і корекції можливих труднощів в навчанні;
- знання про методи психологічної підтримки.

Когнітивний компонент проявляється в високому рівні теоретико-методологічної готовності вчителів початкових класів до вирішення психологічних і педагогічних проблем у навчанні та вихованні соматично послаблених учнів.

Операційний компонент сприяє трансформації знань щодо проблеми навчання та виховання соматично послаблених учнів в способи діяльності, формуванню комплексу вмінь та навичок, які забезпечують успішність вирішення практичних завдань навчання та виховання соматично послаблених учнів, сприяють розвитку та вдосконаленню професійно-педагогічної діяльності та вміння застосовувати знання на практиці.

Операційний компонент включає в себе систему вмінь:

- вміння співчувати та надавати психологічну підтримку дітям, проявляти такт, терпіння та емпатію;
- вміння створювати ситуацію успіху для соматично послаблених учнів з метою підвищення їх самооцінки;
- вміння будувати навчально-виховний процес враховуючи індивідуальні психо-фізіологічні особливості соматично послаблених учнів;
- вміння аналізувати психолого-педагогічну літературу для оновлення та доповнення знань по даній проблемі;
- вміння проводити рефлексивний аналіз своєї професійної діяльності;

Показником сформованості операційного компоненту є вміння педагогів використовувати теоретичні знання на практиці.

Показником високого рівня психологічної підготовки вчителя початкових класів до взаємодії з соматично послабленими учнями є високий рівень сформованості структурних компонентів готовності.

Таким чином, вивченню психологічної готовності до професійної діяльності присвячена достатня кількість робіт, але деякі аспекти даної проблеми, необхідні для розробки спеціальних заходів з формування психологічної готовності педагогів до взаємодії з соматично ослабленими дітьми ще не досліджені в достатній мірі.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є представлення результатів дослідження складових психологічної готовності педагогів до взаємодії з соматично ослабленими учнями початкових класів для визначення пріоритетних напрямів її формування на курсах підвищення кваліфікації.

Виклад основного матеріалу дослідження. В нашому дослідженні ми розглядаємо проблему психологічної готовності до роботи з соматично ослабленими учнями вчителів початкових класів. Це зумовлюється тим, що саме в початкових класах закладається фундамент взаємовідносин учня з вчителем, активно формується самооцінка школяра,

визначається його статус в учнівському колективі. Поряд з цим існує ризик виникнення шкільної тривожності, відчуття психологічного неблагополуччя, що може накласти негативний відбиток на все подальше навчання.

Відомо, що стан здоров'я дитини впливає на розвиток його особистості, тому так важливо вчителям знати та враховувати психологічні особливості соматично послаблених дітей, а також вміти вчасно надати психолого-педагогічну допомогу таким учням.

Разом з тим досвід свідчить, що вчителі психологічно не готові враховувати проблеми і потреби таких дітей у навчальному процесі. Вони не надають їм психологічної і педагогічної допомоги у надолуженні пропусків, погіршенні соціальних контактів з однокласниками. Втрачена практика проведення вчителями з такими дітьми додаткових занять. Більш того, часто вчителі не можуть стримати свого роздратування частими пропусками занять, висловлюють їх перед класом, оцінюють таких дітей як ненадійних, таких, що можуть підвести. Тому проблема психологічної підготовки педагогів до організації взаємодії з дітьми, що часто хворіють, є вкрай актуальною.

Для визначення рівня розуміння вчителями початкових класів психологічних труднощів соматично послаблених дітей нами було проведено анкетування, яке показує, що 57% вчителів стикалися у своїй роботі з труднощами при навчанні дітей, які часто хворіють. Але всі вони визначають ці труднощі в основному як пов'язані з пропуском матеріалу і необхідністю наздоганяти однокласників. Відповідно і допомога, яку надають вчителі таким дітям – це додаткові індивідуальні заняття по пропущеному матеріалу. І тільки 6% вчителів відмічають неухважність та низьку працездатність соматично послаблених дітей, а це одні з найхарактерніших ознак таких дітей.

Майже 60% вчителів відзначили існування особливостей в поведінці та спілкуванні соматично послаблених дітей, таких як невпевненість, замкненість, відстороненість, розгубленість, неадаптованість в колективі. Але тільки 25% вчителів зазначили, що для вирішення проблем в спілкуванні вони залучають цих дітей до ігор, дають завдання для роботи в парі, 7% - використовують індивідуальний підхід до таких дітей, більше приділяють їм уваги.

Майже всі вчителі вважають, що педагогу необхідно використовувати особливі підходи та прийоми при вихованні та навчанні соматично послаблених дітей, 46% з них можуть навести приклади (індивідуальний підхід, картки для індивідуального опросу, індивідуальні заняття), але із запропонованих прикладів можна побачити, що спектр методів та прийомів досить вузький.

Таким чином ми бачимо, що вчителі початкових класів не достатньо розуміють психологічні особливості соматично послаблених дітей, їх проблеми у школі. І навіть ті вчителі, які розуміють необхідність використання спеціальних форм та методів роботи з такими учнями, не володіють достатніми психологічними знаннями для цього.

Важливу роль в успішності професійної діяльності грає наявність у молодого фахівця сформованих професійно значущих особистісних якостей: комунікабельності, творчості, цілеспрямованості, врівноваженості, бажання працювати зі школярами, справедливості, дисциплінованості, відповідальності, педагогічного гуманізму, ерудиції, педагогічного такту, толерантності, і особлива роль в цьому списку належить емпатії.

Емпатія сприяє збалансованості міжособистісних відносин. Вона робить поведінку людини соціально обумовленою. Високий рівень розвитку емпатії у педагога - ключовий фактор успіху у навчанні та вихованні. Тому емпатія розглядається нами як професійно-необхідна якість педагога.

Нами було проведено дослідження рівня розвитку емпатії у вчителів початкових класів за методикою діагностики рівня емпатійних здібностей Бойко В. В. [7, с. 486]. В дослідженні прийняли участь 265 вчителів початкових класів, з них 91 педагог має вищу кваліфікаційну категорію, 49 – I категорію, 27 – II категорію, 98 – не мають категорії (спеціаліст).

Виявилось, що високий рівень емпатійних здібностей не має жодний з педагогів, які брали участь у дослідженні, 17% досліджуваних мають середній рівень емпатійних здібностей, 68,3% - знижений і 14,7 – дуже низький рівень (табл. 1).

Таблиця 1.

Результати діагностики рівня емпатійних здібностей вчителів початкових класів

Рівень емпатійних здібностей	Кількість педагогів, чол.	Відсоток, %
Високий рівень	0	0
Середній рівень	45	17,0
Знижений рівень	181	68,3
Дуже низький рівень	39	14,7
Всього:	265	100%

При цьому, як виявилось, рівень емпатійних здібностей не залежить від того, яку кваліфікаційну категорію мають досліджувані: середній рівень емпатійних здібностей спостерігався у 15,4% педагогів, які мають вищу категорію, 16,3% - першу, 18,5% - другу, 18,4% - спеціаліст.

З підвищенням категорії кількість вчителів, які мають середній рівень емпатійних здібностей, трохи знижувався. Можливо, це пов'язано з феноменом емоційного вигорання.

Кількість педагогів, які проявляють знижений рівень емпатійних здібностей, склала від 66,3% серед «спеціалістів» до 70,3% серед вчителів, які мають вищу категорію.

А кількість вчителів з дуже низьким рівнем емпатійних здібностей коливалась від 14,3% серед тих, хто має вищу категорію до 15,3% серед «спеціалістів» (табл. 2).

Таблиця 2.

Порівняльна характеристика рівня емпатійних здібностей педагогів в залежності від їх кваліфікаційної категорії.

Рівень емпатійних здібностей	Кваліфікаційна категорія досліджуваних			
	Вища	Перша	Друга	Спеціаліст
Середній рівень	15,4%	16,3%	18,5%	18,4%
Знижений рівень	70,3%	69,4%	66,7%	66,3%
Дуже низький рівень	14,3%	14,3%	14,8%	15,3%
Всього:	100%	100%	100%	100%

В структурі емпатії Бойко В. В. виокремлює наступні параметри: раціональний канал емпатії, емоційний канал, інтуїтивний канал, установки, що сприяють або перешкоджають емпатії, проникаюча здатність в емпатії, ідентифікація.

Раціональний канал емпатії характеризує спрямованість уваги, сприйняття і мислення педагога на сутність будь-якої іншої людини або дитини – на її стан, проблеми, поведінку. Це спонтанний інтерес до іншого, який відкриває шляхи емоційного та інтуїтивного відображення партнера.

Емоційний канал емпатії - здатність педагога входити в емоційний резонанс з оточуючими - співпереживати, брати участь.

Інтуїтивний канал емпатії - свідчить про здатність вчителя бачити поведінку учнів, діяти в умовах дефіциту вихідної інформації про них, спираючись на досвід, що зберігається в підсвідомості.

Установки, що сприяють або перешкоджають емпатії, відповідно, полегшують або ускладнюють дію всіх емпатичних каналів. Ефективність емпатії знижується, якщо педагог намагається уникати особистих контактів, вважає недоречним виявляти цікавість до іншої особистості, переконав себе спокійно ставитися до переживань і проблем оточуючих. сприйняття. Якщо ж немає перешкод з боку установок особистості, канали емпатії діють активніше і надійніше.

Проникаюча здатність в емпатії розцінюється як важлива комунікативна властивість людини, що дозволяє створювати атмосферу відкритості та довіри.

Ідентифікація - це вміння зрозуміти дитину на основі співпереживань, постановки себе на її місце.

У більшості досліджуваних ведучим параметром в структурі емпатії є емоційний канал, у меншій кількості педагогів (22-25%) найбільш розвиненими є інтуїтивний канал емпатії, ідентифікація та проникаюча здатність, а раціональний канал емпатії добре розвинений лише у 6,8% вчителів (табл. 3).

Таблиця 3.

Розподіл педагогів на групи за ведучим параметром у структурі емпатії

Ведучий параметр в структурі емпатії	Кількість педагогів, %
Раціональний канал емпатії	6,8
Емоційний канал емпатії	59,2
Інтуїтивний канал емпатії	24,9
Установки, що сприяють або перешкоджають емпатії	16,6
Проникаюча здатність	22,3
Ідентифікація	24,2

Висновки. Таким чином, проведені дослідження показали, що вчителі початкових класів потребують психологічної підготовки до взаємодії з соматично ослабленими дітьми, так як у них не в достатній мірі сформовані компоненти цієї готовності. Для формування когнітивного компоненту педагогам необхідні знання щодо знання про фізіологічні та психологічні особливості соматично ослаблених дітей; про специфіку організації навчально-виховного процесу з урахуванням психофізіологічних особливостей дітей; про методи діагностики і корекції психологічних труднощів в навчанні; про методи психологічної підтримки. Для ефективного впровадження цих знань на практиці необхідно сформулювати відповідну внутрішню мотивацію вчителів. Також дуже важливою умовою формування психологічної готовності педагогів до взаємодії з соматично ослабленими дітьми є розвиток їх емпатійних здібностей.

В зв'язку з цим, наші подальші наукові пошуки будуть спрямовані на поглиблене вивчення тих аспектів психологічної готовності вчителів, які не були освітлені в даній статті, а також на розробку відповідної програми психологічної підготовки педагогів до взаємодії з соматично ослабленими учнями.

Література

1. *Ананьев Б.Г.* Избранные психологические труды: В 2 т. / Б.Г.Ананьев. - Педагогика. – М., 1980. - Т.1. – 230 с.
2. *Асмолов А.Г.* Основные принципы психологического анализа в теории деятельности //Вопросы психологии.- 1982. - №2.- С.14-27.

3. *Выготский Л.С.* Педагогическая психология / Л. С. Выготский. - М.: Педагогика, 1996. – 536 с.
4. Дьяченко М. И. Психологические проблемы готовности к деятельности / И.М.Дьяченко, Л.А.Кандыбович. - Минск: БГУ, 1978. – 176 с.
5. *Карамушка Л. М.* Психологія освітнього менеджменту: Навч. Посібник / Л. М. Карамушка. – К.: Либідь, 2004. – 424 с.
6. *Карамушка Л.М.* Психологічні основи управління в системі середньої освіти: Навч. Посібник / Л. М. Карамушка. – Київ: Ін-т. змісту та методів навчання, 1997. – 179 с.
7. *Райгородский Д. Я.* Практическая психодиагностика. Методики и тесты. Учебное пособие / Д. Я. Райгородский. – Самара: Издательский Дом «Бахрах», 1998. – 672 с.
8. *Семиченко В.А.* Психологічна структура педагогічної діяльності. Навчальний посібник. / В.А.Семиченко, В.С.Заслуженюк. – К.: Видавнично-поліграфічний центр «Київський університет», 2001. – 217 с.

В статье рассматривается проблема готовности педагогов к профессиональной деятельности, в частности, готовности учителей начальных классов к взаимодействию с соматически ослабленными детьми. Приведены результаты исследования некоторых аспектов когнитивного, мотивационного и операционного компонентов данной готовности.

The article focuses on the problem of teachers' readiness for professional activity, in particular, the availability of primary school teachers to interact with the weakening of somatically children. There are results of investigation of some aspects of cognitive, motivational and operational components of this preparedness presented in this article.

©2012 р.

Р. Т. Сімко (м. Кам'янець-Подільський)

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ТРЕНІНГІВ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ МВС ДО ДІЯЛЬНОСТІ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ

Діяльність працівників правоохоронних структур щільно пов'язана з екстремальними умовами. Відтак невід'ємним фактором підвищення ефективності їх професійної діяльності є психологічна підготовка. Оволодіння теоретичними і прикладними психологічними знаннями, та особливо, уміннями і навичками роботи в екстремальних умовах, оптимізує підготовку курсантів вищих навчальних закладів системи МВС, зокрема спроможність розв'язувати комунікативні проблеми міжособистісної взаємодії в конфліктних ситуаціях та психофізичну підготовленість до протистояння в особливих умовах.

Діяльність працівників міліції характеризується високим ступенем ризику, перебуванням в умовах небезпеки для здоров'я та життя, усвідомленням своєї відповідальності. Надзвичайно важливо навчити майбутніх офіцерів МВС якісно та ефективно нести службу в особливих умовах з мінімальними затратами нервово-психічної енергії, що є важливим практичним і науковим завданням.

Сучасна практична психологія широко застосовує групові форми роботи з представниками силових структур, зокрема й тренінги. С.І.Макшанов розуміє «тренінг» як «спосіб перепрограмування наявної у людини моделі управління своєю поведінкою й діяльністю». Це процес створення нових або розвиток уже наявних функціональних органів, «група методів розвитку здібностей до навчання й оволодіння будь-яким складним видом діяльності» [10, с.81]. Це зміни психологічних феноменів для гармонізації професійного й особистісного буття. І.В.Вачков пише, що «Груповий психологічний тренінг є сукупністю активних методів практичної психології, які використовуються для формування навичок самопізнання й саморозвитку. При цьому тренінгові методи можуть використовуватися як у рамках клінічної психотерапії при лікуванні неврозів, алкоголізму і соматичних захворювань, так і в роботі з психічно здоровими людьми, які мають психологічні проблеми, щоб надати їм допомогу в саморозвитку» [3, с.21]. Отже, тренінг – це метод пізнання й саморозвитку особистості. Перші тренінгові групи (Т-групи) були організовані учнями К.Левіна в США, а поняття «соціально-психологічний тренінг», спрямований на розвиток особистості та її комунікативних можливостей, ввів М.Форверг. Сьогодні тренінги є одним з перспективних методів психологічної підготовки фахівців у різних сферах діяльності [12].

Водночас особливості застосування групових тренінгів для підготовки суб'єктів до діяльності в особливих екстремальних умовах досліджені недостатньо.

Метою нашого дослідження є науково-теоретичне обґрунтування ефективності застосування групових психологічних тренінгів для підготовки суб'єкта до діяльності в екстремальних умовах.

Спеціально організований тренінг є однією з дієвих форм психологічної підготовки курсантів вищих навчальних закладів МВС до роботи в екстремальних умовах. Ця форма психологічної роботи дозволяє подолати труднощі, які заважають розширенню професійної та особистісної самосвідомості людини, розкриттю її внутрішнього потенціалу, розвитку особистості загалом [7].

Застосування тренінгових методів у процесі професійно-психологічної підготовки особового складу органів МВС обґрунтовували В.С.Карпов (техніки самонавіювання і виконання завдань в умовах збройного конфлікту), В.М.Смірнов (нетрадиційні психотехніки і дії в екстремальних умовах), В.О.Лефтеров (тренінгові технології в органах внутрішніх справ) та інші. Зазвичай, тренінгив системі підготовки фахівців МВС спрямовані на вироблення психічної стійкості, впевненості в своїх силах, рішучості, комунікативних здібностей, вольових рис, професійних знань, умінь та навичок, спроможності розв'язувати професійні та особистісні проблеми тощо.

Соціально-психологічний тренінг є засобом психологічного впливу, спрямований на розвиток здібностей до засвоєння нових форм соціальної поведінки в різних умовах життєдіяльності [5]. Цей активний метод впливу використовують